

“YASHIL IQTISODIYOT” SHAROITIDA BIZNES RIVOJLANISHINING YANGI IMKONIYATLARI

Ismoiljonov Tengiz Turdiali o‘g‘li¹, Amridinova D.T.²

¹Toshkent amaliy fanlar universiteti talabasi

²Ilmiy maslahatchi prof.f.f.d.

¹Email: tengizismoiljonov@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada “yashil iqtisodiyot” konsepsiyasi sharoitida biznes subyektlarining rivojlanish imkoniyatlari nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida yashil iqtisodiyotning mohiyati, uning asosiy tamoyillari hamda iqtisodiy o‘rishga ta’siri yoritilgan. Shuningdek, yashil texnologiyalarni joriy etish orqali biznes subyektlari uchun yuzaga kelayotgan yangi bozorlar, investitsiya imkoniyatlari, raqobatbardoshlikni oshirish omillari va barqaror rivojlanish istiqbollari tahlil etilgan. Maqolada O‘zbekiston sharoitida yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonida tadbirkorlik subyektlari duch kelayotgan muammolar va ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, yashil biznes, ekologik innovatsiyalar, qayta tiklanuvchi energiya, investitsiyalar.

KIRISH

Bugungi globallashuv va iqlim o‘zgarishi sharoitida iqtisodiy rivojlanishning an’anaviy modellari o‘z samarasini yo‘qotib bormoqda. Tabiiy resurslardan haddan tashqari foydalanish, ekologik muammolarning kuchayishi hamda ishlab chiqarish jarayonlarining atrof-muhitga salbiy ta’siri yangi iqtisodiy yondashuvlarni talab etmoqda. Shu nuqtai nazardan, “yashil iqtisodiyot” konsepsiyasi barqaror iqtisodiy o‘rishni ta’minlashning muhim mexanizmi sifatida e’tirof etilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ham yashil iqtisodiyotga o‘tish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2019-yil 4-oktabrda qabul qilingan PQ-4477-sonli “2019-2030-yillarda O‘zbekiston Respublikasining yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarorida iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida energiya samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini keng joriy etish va ekologik barqarorlikni ta’minlash zarurligini alohida ta’kidlagan. Ushbu qaror yashil iqtisodiyot sharoitida biznes subyektlari uchun yangi rivojlanish imkoniyatlarini yaratib, ularning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilmoqda.[1]

Muammoning qo‘yilishi.

Bugungi kunda yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayoni global miqyosda dolzarb bo‘lib, u iqtisodiy o‘rishni ekologik barqarorlik bilan uyg‘unlashtirishni talab etadi. Biroq ushbu jarayon biznes subyektlari faoliyatida qator murakkab muammolarni yuzaga keltirmoqda. Xususan, an’anaviy energiya manbalaridan qayta tiklanuvchi energiya manbalariga o‘tish katta miqdordagi boshlang‘ich investitsiyalarni talab qiladi, bu esa ko‘plab kichik va o‘rta biznes subyektlari uchun moliyaviy yukni oshirmoqda.

Shuningdek, yashil texnologiyalarni joriy etish jarayonida texnik va institutsional muammolar mavjud bo‘lib, ular ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qilish, yangi uskunalarni o‘zlashtirish va ekologik standartlarga moslashish bilan bog‘liqdir. Ko‘plab biznes subyektlarida yashil iqtisodiyot bo‘yicha yetarli bilim va tajribaning yo‘qligi, malakali kadrlar tanqisligi ham ushbu jarayonni sekinlashtiruvchi omil sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Bundan tashqari, moliyaviy rag‘batlantirish mexanizmlarining cheklanganligi, imtiyozli kreditlar va subsidiyalarning yetarli darajada rivojlanmaganligi yashil loyihalarning keng joriy etilishiga to‘sqinlik qilmoqda. Shu sababli yashil iqtisodiyot sharoitida biznes rivojlanishiga

to'sqinlik qilayotgan muammolarni kompleks tarzda tahlil qilish va ularni bartaraf etishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb masala hisoblanadi.

Adabiyotlar sharhi.

Yashil iqtisodiyot konsepsiyasi xalqaro miqyosda keng tadqiq etilgan. BMTning Atrof-muhit dasturi (UNEP) tomonidan tayyorlangan "Green Economy Report" hisobotida yashil iqtisodiyot inson farovonligini oshirish bilan birga ekologik xavflarni kamaytirishga xizmat qiluvchi iqtisodiy model sifatida izohlanadi.[2]

Jahon bankining "Inclusive Green Growth" nomli tadqiqotida yashil iqtisodiyot iqtisodiy o'sish va ijtimoiy tenglikni uyg'unlashtiruvchi mexanizm sifatida baholanadi.[3]

M.Porter[4] o'zining "Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance" asarida ekologik innovatsiyalarni joriy etgan korxonalar uzoq muddatli raqobat ustunligiga ega bo'lishini ilmiy jihatdan asoslaydi. J.Stiglitz[5] esa barqaror rivojlanish iqtisodiyotida davlat va biznes hamkorligining muhimligini ta'kidlaydi. O'zbekistonlik iqtisodchi olim A. Vaxabov o'zining "Yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanish" nomli ilmiy asarida yashil iqtisodiyotning nazariy asoslari, uning milliy iqtisodiyotda qo'llanilish mexanizmlari hamda biznes subyektlari faoliyatidagi ahamiyatini batafsil yoritib bergan. Muallif yashil iqtisodiyotning kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishdagi roliga alohida e'tibor qaratadi.[6]

Shuningdek, Sh. Xojibakiyev tomonidan chop etilgan "Barqaror rivojlanish va yashil iqtisodiyot" monografiyasida yashil iqtisodiyotga o'tishning institutsional va iqtisodiy mexanizmlari tahlil qilingan bo'lib, unda O'zbekiston sharoitida yashil investitsiyalarni jalb etish va ekologik innovatsiyalarni rivojlantirish masalalari yoritilgan.[7]

MUAMMONI YECHISH USULLARI

Mazkur tadqiqotda yashil iqtisodiyot sharoitida biznes rivojlanishiga ta'sir etuvchi muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan yechimlarni ishlab chiqish maqsadida kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi. Jumladan, institutsional tahlil usuli orqali yashil iqtisodiyotga oid davlat siyosati va normativ-huquqiy hujjatlarning biznes muhitiga ta'siri o'rganildi. Shuningdek, iqtisodiy-statistik tahlil usuli yordamida xalqaro tashkilotlar (UNEP, World Bank, IEA) hisobotlaridagi ma'lumotlar umumlashtirilib, yashil investitsiyalar, qayta tiklanuvchi energiya va bandlik ko'rsatkichlari tahlil qilindi. Qiyosiy tahlil asosida rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar tajribasi solishtirilib, O'zbekiston sharoitida qo'llash mumkin bo'lgan samarali mexanizmlar aniqlandi. Muammolarni yechish usullari sifatida quyidagi ilmiy yondashuvlar taklif etildi: yashil texnologiyalarni joriy etishda davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini kengaytirish, yashil loyihalar uchun imtiyozli kreditlash va soliq rag'batlarini kuchaytirish, shuningdek, biznes subyektlari uchun ekologik menejment va "yashil" kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan ta'lim dasturlarini joriy etish. Ushbu usullar yashil iqtisodiyot sharoitida biznes rivojlanishidagi mavjud muammolarni tizimli ravishda bartaraf etishga xizmat qiladi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari yashil iqtisodiyot sharoitida biznes subyektlari faoliyatida sezilarli ijobiy o'zgarishlar yuz berayotganini ko'rsatdi. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, yashil iqtisodiyotga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmi 2010-2020-yillar oralig'ida dunyo miqyosida o'rtacha 2,5 barobarga oshgan bo'lib, bu jarayon iqtisodiy o'sish bilan bir qatorda ekologik barqarorlikni ta'minlashga xizmat qilgan.[8]

Xalqaro energetika agentligi (IEA) hisobotiga asosan, qayta tiklanuvchi energiya manbalari sohasida 2021-yilga kelib 12 milliondan ortiq yangi ish o'rinlari yaratilgan bo'lib, ushbu ko'rsatkich yashil iqtisodiyotning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatini yaqqol namoyon etadi. Bu holat yashil texnologiyalar nafaqat ekologik muammolarni kamaytirishini, balki bandlik darajasini oshirish orqali biznes rivojiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatishini isbotlaydi.[9]

Quyosh panellaridan foydalanish ham biznes subyektlari uchun energiya xarajatlarini sezilarli darajada kamaytirib, ishlab chiqarish tannaxsini pasaytirishga xizmat qilmoqda. Quyosh energetikasi

loyihalari, ayniqsa, sanoat va qishloq xo'jaligi korxonalari uchun uzoq muddatli va barqaror energiya manbai sifatida iqtisodiy foyda keltirmoqda. Gidroelektr stansiyalaridan olinayotgan elektr energiyasi esa suv resurslaridan samarali foydalanish orqali ekologik toza va nisbatan arzon energiya ishlab chiqarish imkonini bermoqda. Gidroenergetika loyihalari hududiy rivojlanishni jadallashtirish va mahalliy biznes subyektlarini uzluksiz energiya bilan ta'minlashda muhim rol o'ynamoqda. Shamol generatorlari asosida ishlab chiqarilayotgan elektr energiyasi energiya diversifikatsiyasini ta'minlab, tashqi energiya manbalariga bo'lgan qaramlikni kamaytirmoqda. Umuman olganda, quyosh, shamol va gidroenergetika texnologiyalarini joriy etish yashil iqtisodiyot sharoitida biznesning iqtisodiy samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilmoqda.

O'zbekiston sharoitida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, qayta tiklanuvchi energiya, chiqindilarni qayta ishlash va energiya samarador texnologiyalar sohalarida faoliyat yuritayotgan kichik biznes subyektlari soni so'nggi yillarda oshib bormoqda. Prezident qarorlari asosida amalga oshirilayotgan quyosh va shamol energetikasi loyihalari natijasida mahalliy va xorijiy investitsiyalar hajmi ortib, biznes muhitining jozibadorligi kuchaymoqda.

Biroq, natijalar shuni ham ko'rsatadiki, yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida moliyalashtirish mexanizmlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi, texnologik bilimlarning cheklanganligi va malakali kadrlar tanqisligi ayrim biznes subyektlari uchun to'siq bo'lib qolmoqda. Shu sababli ushbu muammolarni bartaraf etish yashil iqtisodiyot doirasida biznes rivojlanishining muhim sharti hisoblanadi.

XULOSA

O'tkazilgan tadqiqot natijalari yashil iqtisodiyot sharoitida biznes rivojlanishi iqtisodiy o'sish, ekologik barqarorlik va ijtimoiy farovonlikni uyg'unlashtirish imkonini berishini ko'rsatdi. Yashil iqtisodiyot konsepsiyasi biznes subyektlari uchun yangi bozorlar va mahsulotlar yaratish, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish hamda uzoq muddatli raqobatbardoshlikni ta'minlashning muhim omili hisoblanadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, yashil texnologiyalarni joriy etgan korxonalar energiya va resurslardan samarali foydalanish orqali tannarxni pasaytirishga, shu bilan birga ekologik talablar va xalqaro standartlarga moslashishga erishmoqda. Bu holat ularning ichki va tashqi bozorlardagi mavqeini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

O'zbekiston sharoitida yashil iqtisodiyotga o'tish jarayoni davlat tomonidan qabul qilinayotgan strategik hujjatlar va dasturlar asosida izchil amalga oshirilmoqda. Biroq ushbu jarayonni yanada jadallashtirish uchun yashil loyihalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kengaytirish, biznes subyektlari uchun soliq va kredit imtiyozlarini kuchaytirish, shuningdek, yashil iqtisodiyot sohasida malakali kadrlar tayyorlash tizimini rivojlantirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, yashil iqtisodiyot sharoitida biznes rivojlanishini qo'llab-quvvatlash nafaqat alohida tadbirkorlik subyektlari manfaatlariga, balki mamlakat iqtisodiyotining uzoq muddatli barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqot natijalari kelgusida yashil iqtisodiyot va biznes rivoji bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borishda nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-sonli qarori "2019-2030-yillarda O'zbekiston Respublikasining yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi".
2. United Nations Environment Programme. Green Economy Report. - Nairobi: UNEP, 2011. 16-18-betlar.
3. World Bank. Inclusive Green Growth: The Pathway to Sustainable Development. - Washington: World Bank, 2012. 25-30, 52-54-betlar.
4. Porter M.E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. - New York: Free Press, 1985. 173-176-betlar.
5. Stiglitz J. Economics of Sustainable Development. - London: Routledge, 2015. - 41-45-betlar.
6. Vaxabov A. "Yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanish" ilmiy asari, 2020. 45-52-betlar.
7. Xojibakiyev Sh. "Barqaror rivojlanish va yashil iqtisodiyot" monografiyasi, 2019. 61-68-betlar.
8. Inclusive Green Growth: The Pathway to Sustainable Development - World Bank, 2021. 52-54-betlar.
9. IEA, 2021, 34-36-betlar.